

Val Plumwood ve Animist Materyalizm

Val Plumwood and Animist Materialism

Ezgi Ece Çelik*

ezgiecelik@gmail.com

Özet

Ekofeminizmin önemli isimlerinden olan ve özellikle Feminizm ve Doğaya Hükmetmek kitabıyla tanınan Val Plumwood, ilk dönem çalışmalarında "hiper-ayrılar" olarak adlandırdığı hiyerarşik karşıtlıklara odaklanırken, sonraki çalışmalarında hiper-ayrılara yönelik eleştirilerini tinsellik, ölüm, mekân gibi kavramlarla ayrıntılandırmış ve animist materyalizm görüşünü geliştirmiştir. Bu makalede de özellikle Feminizm ve Doğaya Hükmetmek sonrasında 2009'a dek yayınladığı çalışmalar izlenerek Plumwood'un ekolojik sorunlara ilişkin saptamaları ve önerileri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Animizm, tinsellik, ölüm, mekân.

Abstract

Val Plumwood, who is known by Feminism and the Mastery of Nature, is an important name of ecofeminism. She focused on hyper-separations that are in the core ecological problems in her early writings, and then developed her approach of animist materialism through concepts such as "spirituality", "death" and "place". In that context, the aim of this article is to point out Val Plumwood's critics and suggestions on ecological problems with reference to the works of Plumwood, which were published after Feminism and the Mastery of Nature until 2009.

Keywords: Animism, spirituality, death, place.

---

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Ekofeminizm ve Hiper-ayrılar

Düşünme biçimimizdeki düalist yapıya, özellikle de Batı medeniyeti kaynaklı akıl(kültür)-doğa, özne-nesne, erkek-kadın, zihin-beden, özgürlük-zorunluluk, evrensel-tikel, kamusal-özel gibi hiyerarşik karşıtlıklara karşı konum alan Val Plumwood eleştirileriyle ekofeminist perspektifin geliştirilmesine önemli katkıda bulunmuştur. *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek* kitabının okurları tarafından yaygın olarak bilinen ve tartışılan bu eleştirilerini tekrarlamaktan ziyade bu makalede, Plumwood'un son dönem çalışmalarında odaklandığı ekolojik problemlere ilişkin saptama ve önerilerine yer verilecektir.

Ekofeminizmi geliştirmeye yönelik başlıca eleştirisine kısaca değinirsek, Plumwood'a göre, ekolojik ve feminist mücadele hatlarını ortaklaştırmaya çalışan ekofeminist yaklaşımların bir kısmı, şefkat, empati, besleyip büyütme nosyonu gibi özelliklerle romantik bir *kadın ve doğa benzeşimi* kurma peşindedir. Oysa bu tarz bir benzeşim kurma çabası, kadının *evdeki melek* olarak konumlandırılışını, *ekosistemdeki melek* olarak dönüşüme uğratmaktan öteye geçememektedir. Bununla ilgili olarak Plumwood, ekofeminizme ilişkin şu soruya dikkat çeker: Eko- feminizm genel olarak, doğayı kadınların iyiliğinin kurtaracağı öyküsüne mi dayanmaktadır? "... gizemli ormanı tanıyabilen sadece kadınlar ve belki de sadece tam anlamıyla kadın sayılabilecek kadınlar mı, yoksa bu bilgi ve sevgi hepimize açık mı?" (Plumwood 2003; 7).

Plumwood'un soruya ilişkin yanıtı bellidir: "Eğer dişiliğin, *ekolojik bilinç sahibi olma* ve *doğaya ya da başkalarına zarar vermemenin* garantisi olduğunu düşünürsek büyük bir hayal kırıklığına uğrarız"(Plumwood, 2003; 10). Bu sanı, cinsiyetçilik üzerinden kör karşıtlıkları pekiştirmesi ve yaygınlaştırması bakımından tehlikelidir. Plumwood'un vurguladığı gibi, elbette insanın doğayla ilişkisine dair öyküye toplumsal cinsiyetin eleştirel boyutunun eklenmesi son derece önemlidir. Fakat bu eleştiride feminist mücadele ile ekolojik mücadelenin eril-akılmerkezciliğe karşı ortak bir hedefe yönelik yürütülüyor olması, kadın ve doğanın aynı öze indirgenmesine yol açmamalıdır.

Ekofeminizmin iki damarını oluşturan feminist ve ekolojik mücadele alanlarının odağında erillik ve kapitalist üretim ilişkilerine yönelik eleştiriler bulunsa da, mücadele edilenin –erillik, ataerki, kapitalizm vb. aynı olması, mücadele alanlarının, konularının ve öznelerin aynı olması anlamına gelmemektedir. Bu tarz ekofeminist yaklaşımlar, problemlerin çözümüne katkı sunmak yerine, hiyerarşik karşıtlıklar üzerinden kendini dayatan iktidar odaklarını beslemektedir. “ Kadın, özsel olarak doğaya erkekten daha yakındır; doğa gibi hayat verir, besler, büyütür” savına dayanan bir doğa-anacılık da, büyük ölçüde kadının doğa ve maddeyle özdeşleştirilmesine dayanmakta ve *ussal erkek - maddesel kadın* düalizmini desteklemektedir. Oysa Plumwood’a göre ekofeminizm tam da kadına yüklenen rollerin; üreme, beslenme, duygusallık, maddesellik gibi özelliklerin reddedilmesine yönelik bir mücadeledir.

Bu bakımdan ekofeminizm, toplumsal ve ekolojik problemleri teşkil eden karşıtlıkları sürdürecektir biçimde değil, aksine bu karşıtlıkları aşmayı sağlayacak biçimde konumlandırılmalıdır. Peki, bu *aşma* ya da hiper-ayrımaları altüst etme işlemi nasıl gerçekleştirilecektir? *Hiyerarşik karşıtlıkları aşma* ya da Derridacı ifadeyle *yapısöküme uğratma* nasıl mümkün olacaktır? Plumwood’un bu soruya verdiği yanıtson dönem çalışmalarında belirginleşmekte, ekosentrizm, bağlantısallık ontoloji, mekân ve animizm gibi tartışmaya açtığı konularla *hiyerarşik karşıtlıkları aşma* ile ne kastettiği daha da netlik kazanmaktadır.

Plumwood’a göre, Batı düşüncesine yerleşen hiyerarşik düalizmlerin gelişimi Yunan kültüründen, Eski Ahit ve Hristiyan geleneğine, neo-Platonculuktan, Aydınlanma’ya ve Romantizm’e dek izlenebilir (Plumwood, 1986; 121). Bu gelenekler farklı savları ön plana çıkarsalar da, belirledikleri konumlar bakımından Batı düşünce tarihinde *duygu yüklü tinsellik* ile *rasyonel bilim* karşıtlığının oluşmasına yol açmışlardır. Oysa tinsellik ile bilimi karşıtlık üzerinden düşünmek sadece dogmatik bir inanç dünyasının kapısını aralaması bakımından değil, aynı zamanda bilimci perspektiften indirgemeci kör bir yaklaşımın benimsenmesi riskinden dolayıda tehlikelidir.

Sanayi ve teknoloji yoluyla bugün de kimi bilim çevreleri dogmatik dinî inanışlar gibi mürit toplayarak kendini kutsallaştırma çabasında olabilmektedir. İster öte dünya inancına dayanan dogmatik kabuller ile içinde yaşadığımız dünyanın önemsizleştirilmesi, ister ussallık ile bu dünyanın laboratuvara dönüştürülmesi yoluyla olsun, dünyayı cansız, maddesel bir ortam olarak değerlendirme alışkanlığının yaygınlığı dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımlar doğrultusunda doğanın, gelip geçici bir kaynak alanı ya da cansız bir bilim nesnesi olarak değerlendirilmesi Plumwood'a göre ekolojik problemlerin başlıca sebebidir ve Plumwood'un bu konudaki çözümü *tinsellik* ya da daha sonra tercih ettiği ifadeyle *animizmdir*. Özellikle son yüzyılda bilimsel alandaki gelişmeler doğrultusunda bilim çevrelerinin giderek daha indirgemeci bir tutum benimsemesi, bilim ve felsefeden beklenen sorgulayıcı tavırla örtüşmemektedir. Plumwoodyaşamda dayanak alınacak bilimsel sorgulama etkinliğinden uzaklaşmamak bakımından, bu dünyadan el çekmeyen, olgular arası bağlantılara odaklanan fakat indirgemeci olmayan bir bilimsellik peşinde olduğu için tinselliği bilimsel yaklaşıma dâhil etmenin çözüm sunacağına inanır; elbette problemlerin çözümü için tin-madde düalizmini aşan bir tinsellik peşinde olmanın önemini vurgulayarak.

Plumwood'un çabası farklı canlıların etkileşimi ile örülmüş bir yaşam ağının eldeki bildik tek tinsel, duygusal, ussal dünya olduğunun farkında olmak için yeni bir yaklaşım geliştirmeye yöneliktir. *Biyolojik canlılık bakımından maddeyle tini bir araya getiren materyalist bir tinsellik mümkün mü?* diye sorar ve animist materyalizm ile bunun mümkün olduğunu göstermeye çalışır. Animist materyalizm*, içinde yaşadığımız dünyayı, dolayısıyla doğayı bir yanılısama, gelip-geçici yalan dünya olarak değerlendiren yaklaşımlara karşı *bu dünya dışında kutsanacak hiçbir şeyin olamayacağı* savına dayanır. Bu bakımdan özen ve saygı hep bu dünyaya ilişkin olmalıdır. Bildiğimiz tek yaşamı sunan bu

---

* Animist materyalizmi ilk olarak kimin ortaya koyduğu kesin olarak bilinmese de, Onyedinci yüzyılın önemli şairlerinden John Milton animist monizme ilişkin düşünceleriyle, animist materyalizmin doğuşunda önemli rol oynamıştır. Ayrıca her ne kadar farklı bağlamlarda da olsa Milton'ın ardından Edward Taylor ve A. N. Whitehead gibi düşünürler de görüşleriyle animist materyalizme önemli katkıda bulunmuşlardır.

dünyada, doğadaki canlılık bakımından kullandığımız her şeye karşı saygı duymayı ve özen göstermeyi ivedilikle öğrenmemiz gerekmektedir (Plumwood, 2005; 246).

Yaşamı bilinç ve madde olarak bölen ve doğayı edilgen maddeye indirgeyen yaklaşımların aksine Plumwood'a göre, ontolojik bakımdan akıl ve madde ortak olarak birbirlerine katılır, birbirlerini dönüştürürler. Plumwood bu "bağlantısal ontoloji"yi Graham Harvey'in animizme ilişkin şu tanımına dayandırır: Animizm, dünyanın bireylerle dolu olduğuna ve insanın bunlardan sadece bir kısmını oluşturduğuna; yaşamın da bu bireylerin bağlantısallığından mütevellit olduğuna vurgu yapan görüştür. Bu görüşte önemli olan iki özellik: İnsan-olmayan bireylerin tanınması ve bireylerarası –insan ya da insan-olmayan canlılar arası– ilişkilerin merkezde konumlandırılmasıdır (Rose, 2013; 96). Plumwood'un görüşünün odağında farklı canlıların, farklı ekosistemlerin, insan olan ve olmayan tüm bireylerin karşılıklı etkileşimi ve ilişkisi vardır. Açıkça böyle bir yaklaşım antroposentrik görüşlerin de sonunu talep etmektedir.

"Edilgen makineyi unutun ve doğanın kendine dönen, kendini geliştiren kapasitesinden söz edin; insan-olmayan dünyanın yönelimselliğinden söz edin. Eğer insandan ayrı olarak böyle bir kapasite var ise, bizim de dışsal bir tasarımcıya ihtiyacımız yok demektir. Tasarımdan söz edilecekse, dünyanın tasarlayıcısı kendindedir" (Plumwood, 2009; 124).

İnsanın, dünya üzerinde sadece kendisi varmışçasına merkezîleştirilmesinin yol açtığı yıkıma karşı, farklılıkları koruyan bir anti-antroposentrik yaklaşım geliştirmek ve ekolojik bağlantısallığı merkezde konumlandırmak, ekolojik problemlerin çözümü bakımından son derece önemlidir. Doğadaki bireyler-arası karşılıklı etkileşime odaklanan bağlantısal ontoloji, antroposentrizme karşı ekosentrik bir yaklaşım sunmaktadır. Fakat bu, derin ekolojistlerin ortaya koyduğu türden aynılaştırıcı bir ekosentrizm değildir. Plumwood'a göre, derin ekolojideki holistik ontoloji yerine, bağlantısal ontolojiyi doğa-insan bağına ilişkin farkındalığın oluşmasında temele almak gerekir.

1970'lerde sığ ve derin tartışmasına sahne olan felsefi ekoloji alanında derin ekolojistler, "sığ" olarak niteledikleri görüşlerden ayrılarak, doğayı araçsallaştırmayan bir yaklaşımla doğadaki her şeyi akrabalık ilişkisine dayandırırılar. İnsan-doğa karşıtlığından kurtulmanın yolunu, bunları bir ve bütün görerek aşmaya çalışırlar. Arne Naess, Bill Devall, George Sessions gibi düşünürlerin görüşleri doğrultusunda derin ekoloji, insan ve doğayı özdeşleştirerek, akrabalık ilişkisini temele alan bir tasarım olarak ortaya konmuştur. İnsanın diğer canlılardan farklı olmadığı, doğadaki tüm canlı ve cansız varlıkların bir ve bütün olduğu, dolayısıyla da doğadaki her bireyin insan için araç olmak bakımından değil, kendinde değerli olması bakımından önemini vurgulamışlardır. İnsan-olmayan canlıların da etik bir topluluk olarak değerlendirilmesine dayanan hayvan hakları savunusu bu görüş doğrultusunda daha da yaygınlaşmıştır. İnsan-doğa ayrımını silmeye çalışan derin ekoloji, insan benliği ile doğayı özdeşleştirme yoluyla farklılıkları görünmez kılma yolunu seçmiştir.

Oysa Plumwood'a göre, gerek türlerin gerekse bireylerin farklılıkları ile etkileşime katıldığı doğada, "bir ve bütün" vurgusu yapan holistik bir ontoloji değil, farklılıkların karşılıklı etkileşimini temele alan bağlantısal ontoloji çözüm sunabilir. Çünkü doğadaki etkileşimi anlamak ve insanın ayrıcalıklı olma takıntısını ortadan kaldırarak, toplumsal ve ekolojik problemlerin çözümüne katkıda bulunabilmek için, farklılıkların etkileşimdeki rolüne ve önemine ilişkin farkındalık gerekmektedir. Plumwood'un Grimshaw'dan yaptığı bir alıntıyla ifade edilirse, doğaya ilişkin "özen ve anlama, belirli bir mesafeyi gerektirir; öyle ki bu mesafe, ötekiyi kendiliğin bir projeksiyonu olarak; ya da kendiliği ötekinin tamamlanışı devamı olarak görmemek için gereklidir" (Plumwood, 2003; 178).

Elbette uzun süredir mekanik evren görüşü ve pozitivist bilimsel indirgemecilik, doğayı makineleştirip dışsallaştırarak, insanla diğer canlılar arasındaki yakınlığı yok sayma konusunda ipi göğüslemektedir. Fakat Plumwood, mekanik evren

tasarımının panzehiri olarak ortaya konabilecek ekosentrik bir yaklaşımın da – derin ekoloji gibi “bir ve bütün” vurgusuyla özdeşlik temelinde doğadaki farklılıkları, dolayısıyla da karşılıklı etkileşimin önemini silecek bir girişim olarak ortaya çıkabileceğine işaret eder.

Hâlbuki doğadaki her bireyin farklı özelliklerle etkileşim halinde olması, bilimsel keşif coşkusunu da artırmaktadır. Bilim ya da teknoloji karşıtı bir düşünür olmanın aksine, bilimsel keşif sürecini, doğaya ilişkin özeni ve farkındalığı artırma yolu olarak gören Plumwood’un animist materyalizmi, indirgemeci materyalizme düşmeyen bir bilimsellik arayışındadır. Yaratılış sorularına da bu yolla yanıt verir, bu dünyada insan olan ve olmayan tüm bireylerin ilişkilerindeki bağlantısallığı odağa alan animist tinsellikle yaratılış sorularını yanıtlar. O, çoğu çevreci görüşte benimsenen “akrabalık” vurgusunu tüm organik dünyaya, hatta inorganik dünyaya taşta toprağa yaymamız gerektiğinin altını çizer ki bu yolla akrabalık, benzerlik ve soy vurgusundan sıyrılarak farklılıkların birlikteliği olarak anlaşılabilir.

Bu akrabalık meselesinde ortaklıklar ya da farklılıklara ilişkin isabetli saptamalarda bulunarak, insan-olmayan canlılar ve organik-inorganik tüm doğa alanına özen gösterme konusunda doğru adımlar atabilmek için dikkat edilmesi gereken bir başka konu antropomorfizmdir. Bilindiği gibi, insanbiçimcilik anlamına gelen antropomorfizm, özellikle çok tanrılı inanç sistemlerinde sıkça karşılaşılan bir yaklaşımdır. Antropomorfizm, insan-olmayan canlıların, insanî kabul edilen özelliklerle donatıldığı doğa tasarımlarında da görülmektedir. Animasyon filmlerde ya da edebi yapıtlarda insan-olmayan canlıların yaşamlarını, insanla benzerlikleri üzerinden sunarak, insan-olmayan bireylerle yakınlık kurulmasını sağlayan insan-biçimli tasarımlar, doğayla ve diğer canlılarla ilişkilerimizi –benzerlikler aracılığıyla– anlama çabasında bir yol olarak da görülebilir; diğer canlıların farklılıklarının silinmesi ve –olmadıkları ölçüde– insana benzer özelliklerle tasvir edilmesiyle, dünyanın iliklerine kadar insana boğulması olarak da değerlendirilebilir.

Bu noktada Plumwood'un verdiği bir örnek, soruyu tersten sormaya yardımcı olmaktadır. Şöyle ki, *Kral Penguenlerin Yürüyüşü* filminin yayınlanmasının ardından filmde konu edilen penguenlerin birbirleri arasındaki aşk eleştirilmişti. Penguenlerin insana benzer özelliklerle tasvir edilmesinden duyulan rahatsızlık ile insan-olmayan canlıların duygusal –ve elbette ussal– bakımdan insandan daha aşağı oldukları, dolayısıyla da âşık olmalarının mümkün olmadığı kabulüne dayanan eleştirilere karşı Plumwood şu soruyu yöneltmiştir: Hangi gerekçeyle bu filmde/kitapta penguenlerin insana ait özelliklerle, aslında olmadıkları gibi tasvir edildiklerini savunuyorsunuz? Eğer verilen yanıt “sadece insan akıl sahibidir” ya da “sadece insan âşık olabilecek duygusal yoğunluğa sahiptir” ise o halde söylenebilecek tek şey şudur: Zihninizi özgürleştirin! (Plumwood, 2009; 127)

İnsan-olmayan canlıların ussal ya da duygusal kapasitelerine ilişkin önyargılarımızı gözden geçirerek zihinleri özgürleştirmeye yönelik bu çağrı, doğaya ilişkin yargıları mekanik indirgemecilikten özgürleştirmeye çağrıdır. Modern bilime temel sağlayan mekanik evren görüşünün etkisiyle, doğanın ve insan-olmayan canlıların akıl ve duygudan yoksun bir dünya olduğu; bu dünyanın da –elbette inanç sistemlerinin de etkisiyle sadece insanın kullanımına bırakıldığına ilişkin inancın yol açtığı ekolojik yıkımla karşı karşıyayız. Plumwood'a göre, indirgemeci bilim tasarımlarının çevre problemlerine katkısı ne yazık ki bu şekildedir. Oysa edilgen bir bilim nesnesi olarak ele alınacak cansız bir ortam, ya da egemen olup kâr elde edilecek bir kaynak olmanın aksine, insanın –en azından bugünkü koşullarda– onsuz yaşayamayacağı canlı bir ağdır doğa. İçinde barındırdığı her bir canlının, diğer canlı ilişkisine dayanan bir ağ... Dolayısıyla mekanik evren tasarımı başta olmak üzere, doğayı cansız bir bilim nesnesi, bir laboratuvar ya da ekonomik bir kaynak olarak değerlendiren her türlü yaklaşımın aşılabilmesi bakımından, bu ilişkiler ağında benzerliklerimizi ya da farklılıklarımızı keşfetmeyi sağlayacak her görüşe ihtiyaç var.

Animist Ölüm

Plumwood, birbirimizin yaşamlarına örüldüğümüz etkileşim ağını anlayabilmek için, yaşamı bölen, parçalayan hiper-ayrılardan kurtulmak gerektiğine işaret eder. Bu bakımdan, hiyerarşik yüceleştirmeler yoluyla kutsallığı bu dünya dışına atfeden yaklaşımların aşılabilmesi için öncelikle “ölüm” meselesi tartışmaya açılmalıdır.

Tinselliği bu dünya dışındaaramayan materyalist bir tinsellik geliştirmeye çalışan Plumwood, böyle birtinselliğin, ölümü anlamlandırmada önemli rol oynadığını belirtir. Çünkü bu dünyaya bağlı bir tinsellik, ölümü *yerkürenin parçası haline gelmek* olarak kavramayı sağlar(Plumwood, 2005; 242). Ölüm bir son değil,yaşamda diğer canlılarla oluşan çeşitliliğe katılmanın bir yoludur. Bu konu önemlidir çünkü gerek semavi dinlerin tinselliği, gerek de bilimin nesnellik iddiası insanın ölümü yenme ülküsüne dayanmaktadır. Sorun, ölümü hikâyenin sonu olarak görmekten kaynaklanmaktadır. Ölümde beden yok olması, insana anlamsız bir sona teslim olduğunu ya da yenildiğini hissettirmektedir. Bu bakımdan *son* olarak kabul edilen ve korku duyulan ölümü aşmak ve kendini sonsuzlaştırmak amacıyla ruh-akıl/beden karşıtlığı pekiştirilmektedir.

Batı düşünce tarihine bakıldığında “bilinç” probleminin de ölüm derdine deva olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Batı medeniyetinin, bilincin ölümsüzlüğü anlatılarıyla örülü olmasının başlıca sebebi, ölümü bir son, kaygı verici bir bitim noktası, sınır olarak değerlendiren görüşlerin, insan için hikâyenin bitemeyeceğini gösterme çabasıdır. Bu çabanın ardındaki ön kabul şudur: Bilinç yok olursa insan da yok olur. Bu sebeple, *sonluluğa* katlanamayan insan *sonu* alt etmek üzere gerek akli yücelten gerekse bu dünya dışından aşkın güçlere odaklanan yaklaşımlar geliştirerek kendini sonsuzlaştırmaya çalışmaktadır.

Oysa ölümler birlikte insanın diğer canlılar gibi form değiştirerek kendini sürdürdüğünün anlaşılması Plumwood’a göre, ekolojik ve toplumsal pek çok problemin çözümünü sağlayabilir. Eğer her canlı bireyin yaşamla bağlantısına dikkat edilirse zaten yok olmanın mümkün olmadığı fark edilecektir. İnsan-

olmayan dünyayla ilişkimize odaklanan bilimsel keşifler, insanın farklı yollarla kendini sürdürdüğünü göstermektedir. Fakat bu farkındalık, insanın ayrıcalıklı olma iddiasıyla örtüşmemektedir. GerekKartezyen felsefedebilincin tözsel ölümsüzlüğü, gerekse bu dünya dışından güç alan bir üstünlük vurgusuyla donatılmış dinî yaklaşımlar yoluyla insanayrıcalıklı kılınmıştır. Dolayısıyla doğadaki canlı ağın bir parçası olduğunu düşünmek, insanın üstünlük iddiasını sarsmaktadır.

Ölüm korkusu ve ayrıcalıklık (*exceptionalism*) tartışmasıyla ilgili olarak Plumwood, yaşadığı bir nehir kazası anısını aktarır (Plumwood, 2008a). Bir timsahla karşılaşma tecrübesi olan bu olay 1985 yılında Avustralya'nın kuzeyindeki Kakadu Milli Parkı'nda yaşanmıştır. Milli parkta kano gezisine katılanPlumwood, bir timsahın kuyruk darbeleriyle kanosunun devrilmesiylebir anda kendini timsahın ağzında bulmuştur. Bölgede nehir gezisi yaptıran uzmanlara göre, o bölgede kano yapanlara timsahların saldırması sık rastlanan bir olay değildir; fakat 1985 yılının 19 Şubat'ında bölgedeki uzmanlara göre pek de alışıldık olmayan bu olay gerçekleşmiştir.Plumwood bu karşılaşmada ölümlerle burun buruna gelmekten ziyade, timsah için bir yem-yiyecek olduğunu fark etmenin, kendisini etkilediğini anlatır. Bir timsaha yem olabilmek, insanın "ayrıcalıklı olma" takıntısı üzerine daha yoğun düşünmesini sağlamıştır.

İnsan yapımı teknolojik dünyada, tankla tüfekte, araba ya da uçak kazalarında ölümü keder içinde göğüsleyen hatta kanıksayan insan, hayvanlar tarafından, örneğin bir köpekbalığı, örümcek ya da kene tarafından öldürülmeyi kendine yedirememekte; üstünlük ve ayrıcalık iddiasıyla hafife aldığı ya da görmezden geldiği insan-olmayan canlılara yem olma durumunu kabullenememektedir. Doğadaki mücadele içinde insan da yem olmamak için uğraşmakta elbette; ama bu çabanın, insan-olmayan canlılardan ayrıcalıklı olmak iddiasıyla gerçekleştirilmesi doğadan kendimizi ne kadar yalıtığımızı göstermektedir. Oysa ihtiyaçlar doğrultusunda hayatta kalma çabasıyla, insan hayvanın yiyeceği olabilir, hayvan da insanın. Plumwood'un dikkat çektiği *ayrıcalıklı olma yanılısaması* ise

şunu dedirtiyor insana: “Hayvanlar bizim yiyeceğimiz olabilir ama biz hayvanların yiyeceği olamayız; her şeyi tüketebiliriz ama biz yenilip tüketilemeyiz” (Plumwood, 2008a; 324).

Plumwood’a göre, hem öte dünya inancıyla bu dünyada var olmayan barışçıl, insana yönelik tehdit içermeyen kusursuz bir doğa tasvirinin cennete taşınması, hem de Kartezyen hiper-ayrılara özellikle de bilinç/beden hiyerarşisine dayanan bilimsel indirgemecilikle, insanın doğayı maddesel ve edilgen bir araştırma nesnesi olarak konumlandırması, ekolojik problemlerin sebebi olmakla birlikte, çevreci hareketin sağlayacağı uzun soluklu çözümlerin önündeki engellerdir. Bu engellerin aşılabilmesi için doğanın bağlantısallığının, her şeyin etkileşim içinde birbirini yarına taşıdığına, dolayısıyla ölümün bu dünyadan bir kopuş olmadığına farkına varılmalıdır

Ölümü bu dünyadan kopuş olarak gören inanç sistemlerinde, yaşanan dünyadan ayrılma kaygısıyla, bu yaşamın ötesinde anlam ve kutsallık aranması bir yarılmanın gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Düşünme biçimimize musallat olan hiyerarşik ayrımlar da büyük ölçüde bu yarılmaya dayanmaktadır. Oysa animist yaklaşım, bu dünya dışına kutsallık atfetmeden hikâyeyi devam ettirmektedir. Ölüm, yaşamı sürdürdüğümüz bu dünyadan ayrılma ya da bir kopuş değil, yaşarken bağlantı içinde olduğumuz doğaya-yerküreye farklı bir biçimde dönüştür. Bu bakımdan *animist ölüm*, doğa-insan ilişkisinde başka türlü öykülerin mümkün olduğunu göstermektedir.

Hem günümüz bilimiyle, olgulara ilişkin bilimsel donanımımızla uyumlu, hem de tinselliği bu dünya dışına çıkarmayan bir yaklaşım olarak animist materyalizm, ölümü bir son olarak değerlendirmez. Animist ölüm, hikâyeyi bitirmez, farklılaşan hikâyeleri bize sunar. Ekolojik bakımdan, animist materyalizmde ölüm sonrası yaşam, hikâyenin sürekliliğine işaret eder: İnsanın hikâyesi devam etmektedir ama doğadaki çeşitliliğe karışarak... (Plumwood, 2008a; 328). Yaşamdaki devinimi fark etmek, insanın gerek transendental bilinç gerek de teknolojik yenilikler

aracılığıyla sonsuzlaşma çabasıyla belirlenen hükmetme hastalığının da kontrol altına alınmasını sağlar.

“Ölüm hikayenin sonu değil; hikayeye devam ediyorsunuz, hem de başka bir dünyada ya da mekanda değil, doğrudan bu dünyada yaşamı farklı türlerle, çeşitlilikle güçlendirerek” (Plumwood, 2005; 242).

Plumwood ekolojik problemlerin başlıca sebebi olarak belirlediği insanın “ayrıcalıklı olma” iddiasını ortadan kaldırmak için animizmi benimsemiş, fakat görüşünü daha açık kılabilmek bakımından bazı noktalarda “tinsellik” ifadesine başvurmuştur. Özellikle ilk çalışmalarında “materyalist tinsellik” ifadesini kullandığını ama bu ifadeyle konuyu istediği şekilde tartışmaya açmadığını, çünkü *tinsellik* vurgusunun hiper-ayrımların aşılmasında yetersiz kaldığını belirtirken, son dönem çalışmalarında tinselliğin yanlış anlaşılma riskine karşı animizmi devreye soktuğunu ifade eder. Ölümünden kısa süre önce yayınlanan çalışmalarında “*animist-materyalist tinsellik*” gibi ifadelerle düşüncesini açık kılmaya çalışır. Plumwood’un hem arkadaşı hem de iyi bir yorumcusu olan D.B. Rose’a göre, animizm, hiyerarşik karşıtlıkları aşma konusunda daha verimli olduğu için Plumwood tarafından tinselliğe tercih edilmiştir.

Mekânın Yarılması

Plumwoodcu animist materyalizmin anlaşılması bakımından bir diğer önemli konu, yaşam alanlarındaki yarılma. Bu bakımdan Plumwood, ekolojik söyleme *mekân* söylemini dahil etmek gerektiğinin altını çizer. Doğanın parçası olan insanın, insan olmayan-canlılarla ortaklaşa bir yaşamı paylaştığını görmezden gelmesi, medeniyetin gelişmesiyle ilişkilidir ve medeniyet tarihinde insanın kendini doğadan ayırması, mekânın yarılmasıyla gerçekleşir. İnsanın yaşam alanı olan doğanın, çalışma alanlarıyla yer değiştirmesi, yaşam süresinin bölünmüş yapay çalışma mekânlarında tüketilmesi, insanın yaşadığı mekâna ilişkin bağı ve farkındalığını azaltmıştır. Özellikle sanayi devrimi sonrasında kapitalizmin yükselişiyle, yaşam ve çalışma mekânı olarak iki konum belirlemek yetersiz kalmaktadır; artık çoklu mekanlarda yaşamaktayız (Plumwood, 2005; 225).

Bu şekilde yaşam alanına yabancılaşmak, mekânda insanın kendisinin de dâhil olduğu devinime tanık olmaya ve elbette mekânın sorumluluğunu almaya engel olmaktadır. Lynn White'ın dikkat çektiği gibi, öte dünya inancı ile dünyayı bir yanılısma mekân, gelip geçici bir mesken olarak kabul etmek, bu dünyadaki yaşamın önemsizleşmesine, Nietzscheci ifadeyle değerden düşmesine yol açmaktadır. Günümüz teknolojik dünyası ise, gelip geçicilik ve yabancılık vurgusunu yüksek hız aracılığıyla daha da artırmaktadır.

Bununla birlikte, Plumwood bir taraftan mekân yarılmasının doğa-insan bağına olumsuz etkilerine dikkat çekerken, diğer taraftan mekân üzerinden bir hareket temeli oluşturmanın günümüzdeki sakıncalarına da değinmektedir. Küreselleşmiş bir dünyada yerellik ve mekân vurgusuyla bir etik yaklaşım ortaya koymansakıncaları mevcuttur çünkü sahiplenilmiş mekân, büyük ölçüde muhafazakâr yaklaşımların savlarında yer almaktadır. Bu noktada, mekân söylemini kan ve toprak vurgusundan ayırmak gerektiği unutulmamalıdır. Plumwood'a göre mekân, kan ile bağlı olunan değil, paylaşım ile bağlı olunan; eşin, yarenin, can yoldaşındır bir bakıma (Plumwood, 2005; 232). Buna benzer bir mekân algısı pek çok yerel kültürde olabileceği gibi Avustralya Aborjinlerinde de vardır. Aborjinlerin düşleme inancında memleket denen yer parçası, seni büyütür; tıpkı ağaçları, çiçekleri, timsahı, yılanı, böceği büyüttüğü gibi... (Rose, 1996; 7). Bu yer, bir hayal yuva ya da ulus-kültür bağlamında bir ideal ev tasarımı değildir. Yaşamı sunan, senin de içinde yaşadığın, ağacı büyüttüğü gibi seni de büyüten yerdir.

Fakat elbette söz konusu olan, sadece kendi memleketimiz ya da yerel ölçekte bizi büyüten bölge için değil, başkalarının mekânı için de çevresel bir adalet talebidir. Belki de hiç görmeyeceğimiz mercan resiflerinin, ormanların, canlıların sorumluluğunu alarak, yok edilen resifler, kesilen ağaçlar, doğaya bırakılan atıklar, soyu tükenmek üzere olan canlılar için adalet talep edilmelidir (Plumwood, 2008b; 147). Mekânın çoğulluğunu göz önünde bulundurarak ekolojik problemlere ilişkin sorumluluk almak, insan ve insan-olmayan, yerel ve küresel ve

hatta gezegensel yaşam mekânlarının çoğulluğuna saygıyı ve özeni gerektirir. Ekolojik bir etik yaklaşım, hem yerel hem de gezegen ölçekli olmalıdır (Plumwood, 2005; 225).

Plumwood'un *mekân* söyleminde üç önemli husus, yaşanan mekâna ilişkin bilgi, özen ve sorumluluktur. Ne kadar teknolojikleşmiş olursa olsun, yaşadığımız mekânların doğasının bilgisine sahip olmadan, ona yönelik özen ve sorumluluğun da edimsellik kazanamayacağına dikkat çeker. Doğanın bilgisi, doğadaki devinimi, dönüşümü anlama ve açıklama çabasıyla ilgili olduğundan, ekolojik söylem de bilimsellik hattından ayrı düşünülemez. Fakat bu, indirgemeci bilim yaklaşımlarından farklı olarak, doğadaki çok-dilliliği odağa yerleştiren bir bilimsel perspektif olmalıdır. Doğanın dilinin matematikselliğini vurgulayan modern bilim karşısında ekolojik perspektif, doğanın çok-dilli yapısına dikkat çekmelidir. Doğa monologlar üzerinden kendini gerçekleştirmez; doğanın kendini gerçekleştirme süreci karmaşık bağlantılar ile çok-dilliliğe dayanmaktadır.

Plumwood'a göre, bu çok-dillilik ancak animizm ile anlaşılabilir; doğanın sesleri animizm ile duyulabilir. Bu bakımdan bilimselliğe tinsellik katarak sorunları çözme önerisinde bulunan Plumwood için tinselliğin, ekofeminist yaklaşımlarda sıkça rastlanan bilimden bağımsız bir tinsellik olmadığının anlaşılması önemlidir. Ekolojik problemler ve doğanın tükenişine yönelik mücadele için gerçek alternatifler, yaratılışçılığa karşı indirgemeci bir bilimsel yaklaşımda değil; yaratılışçılık ve indirgemecilik karşısında bu dünyada *madde - tin* birlikteliğini savunan animist bir materyalizmde bulunabilir (Plumwood, 2009;123). Bu önemlidir çünkü tinsel yaklaşımların bu dünyadan el çekme eğilimine karşı animist materyalizm, farklı/öte dünya aramadan, içinde yaşanan dünyaya yönelerek, doğayı tanıma-anlama çabasındaki bilimsel keşif ve araştırmalarla, mekâna ve hatta gezegene ilişkin bilgiye, özene ve sorumluluğa dair bir yaklaşım sunmaktadır.

Plumwood'un bilgiyi, özeni ve sorumluluğu temele alan ekolojik yaklaşımı, insanın ölüm korkusunu ve ayrıcalıklı olma takıntısını aşmaya yönelik bir

girişimdir. Doğanın tüm öğeleriyle bağlantısallığına ve dönüşümüne dikkat çeken ve bu bakımdan da ölümün bir son olmadığına, ölüm yerine yaşama odaklanmaya yönelik bir girişim...Plumwood'un animist ölümü, yaşama dâhil olan ölümü bir takıntı olmaktan çıkararak, farklı olanların bu dünyadaki birlikteliğine dikkat çeker. Rose bu birlikteliği ve bağlantısallığı, bireylerarası bağ(ım)lılık (*interdependence*) olarak ifade eder (Rose, 1996; 12). Bu bağ(ım)lılık, insanın hangi üstün özelliklerle hayvandan ayrıldığını sormak yerine, *farklı canlıların birbirlerine bağ(ım)lılığıyla, insanı insan yapan şeyin ne olduğu, insan-olmayan canlıların insanın ayırt edici özelliklerinin oluşmasına katkısının ne olduğu* sorusunu sormaya imkân verir.

Animist materyalizm ve bireyler-arası bağ(ım)lılık, ben ve ötekinin aynı yaşama dokunduğunu; ve ölüm ile bir ayrılmanın değil, bir dönüşümün gerçekleştiğini vurgular. Bu vurgu önemlidir, çünkü ölümü korku yüklü bir takıntı olmaktan çıkarıp, bu takıntıyla perçinlenen sonsuzlaşma çabası ve egemenlik hırsını geride bırakarak, her bireyin bir biçimde birbirine katıldığı, birbirini dönüştürdüğü bu yaşama, dolayısıyla bu dünyadaki "iyi" yaşama ve adalet talebine odaklanmaya çağırır.

Kaynakça

Diehm, C. (2008). "Staying True to Trees: A Specific Look at Anthropocentrism and Non-anthropocentrism", *Environmental Philosophy* 5, p.3-16.

Merchant, C. (1989). *The Death of Nature*, Harper Collins Publishers.

Plumwood, V. (1986). "Ecofeminism: An Overview and Discussion of Positions and Arguments", *Australian Journal of Philosophy* 64, p. 120-138.

Plumwood, V. (1991). "Nature, Self and Gender: Feminism, Environmental Philosophy and the Critique of Rationalism", *Hypatia* vol.6.

Plumwood, V. (2003). *Feminism and the Mastery of Nature*, Routledge Press.

Plumwood, V. (2005). "Place, Politics, and Spirituality: An Interview" (by Thom van Dooren), *Pagan Visions for a Sustainable Future*, Llewellyn Publications, p. 221-253.

Plumwood, V. (2008a). "Tasteless: Towards a Food-Based Approach to Death", *Environmental Values* 17, p. 323-330.

Plumwood, V. (2008b). "Shadow Places and the Politics of Dwelling", *Australian Humanities Review*, Issue 44, p. 139-150.

Plumwood, V. (2009). "Nature in The Active Voice", *Australian Humanities Review*, Issue 46, p.113-129.

Rose, D. B. (1996). *Nourishing Terrains*, Australian National University Press.

Rose, D. B. (2013). "Val Plumwood's Philosophical Animism: Attentive Interactions in the Sentient World", *Environmental Humanities*, p. 93-109.